

БОРОДАЙКО П. К.,

здобувач кафедри права та публічного
управління

(ЗВО «Університет Короля Данила»)

ORCID ID: 0009-0007-9750-3964

УДК 378.147: 340.12

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.74>

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Метою наукової статті є дослідження ролі правової культури як ключового чинника формування та реалізації правової політики, а також визначення механізмів її впливу на ефективність правового регулювання. Стаття спрямована на обґрунтування взаємозв'язку між рівнем правової культури суспільства та результативністю правової політики, зокрема у контексті правової свідомості, правової освіти та механізмів правового заохочення. Методика включає всебічний аналіз і узагальнення існуючих науково-теоретичних даних, а також розробку відповідних висновків і пропозицій. Під час дослідження використовувались наступні методи наукового пізнання: загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий, метод інституціонального аналізу, нормативно-правовий, соціологічний, прогностичний. У статті здійснено комплексний аналіз ролі правової культури у процесах правотворення, правозастосування та реалізації стратегічних напрямів державної політики. Визначено взаємозв'язок між рівнем правової культури суспільства, ефективністю правової політики та стабільністю правової системи держави. Досліджено основні теоретико-методологічні підходи до правової культури як соціально-правового феномену, що впливає на правосвідомість громадян, рівень правозастосування та формування демократичних інституцій. Розглянуто проблеми дефіциту правової культури, правового нігілізму та інформаційних маніпуляцій як чинників, що ускладнюють впровадження ефективної правової політики. Запропоновано стратегічні напрями розвитку правової культури як інструменту зміцнення правової політики, зокрема через правову освіту, удосконалення нормативно-правового регулювання та підвищення рівня правосвідомості громадян. Наукова новизна статті полягає в обґрунтуванні правової культури як стратегічного чинника, що визначає ефективність формування та реалізації правової політики, а також у визначенні механізмів її впливу на правосвідомість та правозастосовну практику. Запропоновано авторський підхід до інтеграції правової культури у процеси державного управління та розроблено рекомендації щодо її підвищення як засобу оптимізації правової політики. Практична значимість результатів дослідження полягає у можливості їх застосування для вдосконалення правової політики шляхом підвищення рівня правової культури суспільства та державних інституцій. Отримані висновки можуть бути використані в процесі розробки освітніх та правопросвітницьких програм, спрямованих на формування правосвідомості громадян, а також у вдосконаленні механізмів правового регулювання та правозастосування.

Ключові слова: *правова культура, правова політика, правосвідомість, державне управління, правотворчість, демократичні інститути, правовий нігілізм.*

Borodaiko P. K. Legal culture as a determining factor in the formation and implementation of legal policy

The purpose of the scientific article is to study the role of legal culture as a key factor in the formation and implementation of legal policy, as well as to determine the mechanisms of its influence on the effectiveness of legal regulation. The article is aimed at substantiating the relationship between the level of legal culture of society and the effectiveness of legal policy, in particular in the context of legal awareness, legal education and mechanisms of legal promotion. The methodology includes a comprehensive analysis and generalization of existing scientific and theoretical data, as well as the development of relevant conclusions and proposals. The following methods of scientific knowledge were used during the study: general scientific methods of analysis and synthesis, comparative law, institutional analysis method, regulatory and legal, sociological, prognostic. The article provides a comprehensive analysis of the role of legal culture in the processes of lawmaking, law enforcement and implementation of strategic directions of state policy. The relationship between the level of legal culture of society, the effectiveness of legal policy and the stability of the state's legal system is determined. The main theoretical and methodological approaches to legal culture as a socio-legal phenomenon that affects the legal consciousness of citizens, the level of law enforcement and the formation of democratic institutions are investigated. The problems of the deficit of legal culture, legal nihilism and information manipulation as factors that complicate the implementation of effective legal policy are considered. Strategic directions for the development of legal culture as a tool for strengthening legal policy are proposed, in particular through legal education, improving regulatory and legal regulation and increasing the level of legal consciousness of citizens. Scientific novelty. The scientific novelty of the article lies in the substantiation of legal culture as a strategic factor that determines the effectiveness of the formation and implementation of legal policy, as well as in determining the mechanisms of its influence on legal consciousness and law enforcement practice. The author's approach to the integration of legal culture into the processes of public administration is proposed and recommendations are developed for its improvement as a means of optimizing legal policy. The practical significance of the research results lies in the possibility of their application to improve legal policy by increasing the level of legal culture of society and state institutions. The conclusions obtained can be used in the process of developing educational and legal education programs aimed at forming the legal consciousness of citizens, as well as in improving the mechanisms of legal regulation and law enforcement.

Key words: *legal culture, legal policy, legal consciousness, public administration, lawmaking, democratic institutions, legal nihilism.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації правової системи та державного управління правова культура відіграє ключову роль у формуванні та реалізації ефективної правової політики. Високий рівень правової культури сприяє зміцненню правопорядку, розвитку правової свідомості громадян та підвищенню ефективності правозастосовної діяльності. Однак у багатьох країнах, зокрема й в Україні, спостерігається недостатній рівень правової культури, що негативно позначається на якості правового регулювання, знижує рівень довіри до державних інституцій та ускладнює реалізацію правової політики.

Актуальним залишається питання дослідження механізмів впливу правової культури на правову політику, її здатність забезпечувати стабільність правового середовища та сприяти розвитку демократичних інститутів. Недостатня інтеграція правових освітніх програм, відсутність ефективних механізмів правового заохочення та слабка взаємодія між державними органами і громадянським суспільством у сфері правової політики створюють

додаткові виклики. У зв'язку з цим необхідним є теоретичне обґрунтування правової культури як визначального чинника формування та реалізації правової політики, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання правової культури та її впливу на формування і реалізацію правової політики є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі теорії права, правової філософії та державного управління, але аналіз наукових праць свідчить про багатогранність підходів до визначення сутності правової культури, її функцій у суспільстві та ролі у забезпеченні ефективності правової політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що термін «культура» по відношенню до людини вперше був уживаний давньоримським мислителем Цицероном і означав вирощування людського духу. Якщо розглядати культуру у площині права, тут також існують різні підходи до розуміння «правової культури». Крім того, формулювання даного поняття пов'язане з теоретичними, практичними та методологічними труднощами, які викликані насамперед складністю та багатогранністю даного феномену (оскільки цей термін включає філософсько-правові, загальноюридичні, педагогічні, психологічні, соціальні, політичні та інші аспекти).

Так, М.В.Окладна визначає правову культуру як різновид духовно-матеріальної культури та зазначає, що культура сама по собі не є цінністю, але вона – об'єктивно існуюча даність, сенс і значення якої полягає у створенні цінності або, кажучи словами Штаммлера, «в прагненні до істинного» [5, с.123-128].

Розглядаючи правову культуру, деякі вчені, зокрема О.М. Макеєва, підкреслюють суб'єктивний чинник у понятійному апараті «правової культури», тобто значне місце займають особисті, психологічні властивості людини, спрямованість їх дій, вчинків, що з правовим поведінням. Варто також зазначити, що правову культуру слід розглядати через призму правових знань і умінь [3, с.48-52].

Так, В.М. Семенов включає в поняття «правової культури» особливості знання про право, розуміння його сутності та принципів, ціннісних властивостей та якостей, а також повага до закону впевненість у справедливості права та гуманності правосуддя, звичку дотримуватись та дотримуватися правових розпоряджень, права загалом [7, с.123-128].

Правова культура є складним і багатовимірним явищем, що охоплює сукупність правових знань, переконань, навичок і цінностей, які характеризують рівень правового розвитку як суспільства загалом, так і окремих соціальних груп чи індивідів. Вона визначається не лише знанням законів, а й глибинним розумінням їх сутності, повагою до права, а також готовністю діяти у відповідності до правових норм у щоденному житті.

Правова культура, як вважають багато науковців, є відображенням гармонійного поєднання права з іншими сферами суспільного життя – моральною, політичною, економічною та духовною культурами. Наприклад, О. В. Скакун розглядає правову культуру як показник правової досконалості суспільства, що відображає, наскільки правова система ефективно регулює соціальні відносини. У цьому сенсі правова культура слугує індикатором стану правової свідомості, правотворчої та правозастосовної діяльності [10, с.113-116].

Важливий акцент у дослідженнях робиться на тому, що правова культура це не лише знання правових норм, але й усвідомлене їх сприйняття як суспільної цінності. Г. Попадинець у своїх роботах наголошує, що правова культура тісно пов'язана з розвитком ідеалів справедливості, свободи, рівності й гуманізму. На думку вченого, правова культура розкривається через міру, в якій ці ідеали втілюються у правотворчості, правозастосуванні та поведінці громадян [6, с.65-70].

М.В. Костицький підкреслює системний характер правової культури, наголошуючи на її нерозривному зв'язку з моральними й духовними цінностями суспільства. Він зазначає, що без розвиненої правової культури неможливо побудувати ефективну правову державу, адже саме культура визначає, наскільки закон стає частиною повсякденного життя громадян [1, с.123-128].

Таким чином, правова культура є не лише частиною загальної культури суспільства, але й ключовою умовою його правового розвитку. Вона виконує низку важливих функцій, серед яких формування правосвідомості, забезпечення стабільності правопорядку, розвиток правового виховання та утвердження ідеалів гуманізму в праві. У суспільстві з високим рівнем правової культури закон не сприймається як зовнішній примус, а як добровільно прийняте й осмислене правило, що забезпечує гармонійне співіснування людей.

Існує кілька підходів до класифікації функцій правової культури, які враховують різні аспекти її впливу на суспільство та право.

Істотним показником високої правової культури є впевненість громадян у необхідності права, правової держави у дотриманні законності. Правова культура передбачає не тільки знання про право, чинні правові норми, а й обов'язкове «втільнення» правових знань, ідей на особисту «впевненість» (правову впевненість). Правова впевненість здійснює прямий вплив на вольову діяльність людей, на прийняття ними рішень. Правове переконання у справедливості правових норм у масовій правосвідомості створює стан нетерпимості до правопорушень, критично оцінювати власну поведінку та поведінку інших громадян. Правова впевненість спонукає людей до соціально-правової активності, яка є провідним показником правової культури людини. Якщо людина знає свої правничий та обов'язки, вирішує проблеми, знає, як захистити свої законні інтереси, куди звернутися – і є активна, що у правовій регламентації (правовому регулюванні) людської діяльності (суспільних відносин). Слід зазначити, що знання основних положень чинних нормативних правових актів недостатньо для дотримання законодавства та правомірної поведінки. Безумовно, регулятивна функція правової культури визначається її роллю в регулюванні поведінки людини на основі та відповідно до існуючої системи права. Однак не можна забувати, що регулятивна функція правової культури тісно пов'язана з моральною формою суспільної свідомості. У правовому регулюванні суспільних відносин регулятивна роль правової культури «поступається першістю» регулюючій силі норм права[4, с.53-57].

У сучасному суспільстві гостро стоїть питання дотримання права і свободи людини, пошану честі і гідності, оскільки основний сенс формування правової держави проявляється у створенні найкращих умов життя і всебічного розвитку кожної людини. В основі гуманізму лежать переконання про можливість людини щодо вдосконалення своїх здібностей (можливості всебічного розвитку), захисту прав, честі, щасливого життя в цілому. Гуманізм правових приписів, наприклад, може виражатися в гарантії недоторканності особистості (кожен має право на свободу та особисту недоторканність; кожному гарантується судовий захист його прав і свобод; ніхто не може бути затриманий за підозрою у скоєнні злочину або взятий під варту за відсутності на те законних) підстав). Гуманістичний принцип є важливою цінністю у праві, який можна використовувати для характеристики правової системи, стану правового життя суспільства та правової культури.

На сьогоднішній день дуже важливо розглядати правову культуру як певне ставлення кожної людини до іншої через їхні права та повагу до цих прав. Гуманізм – це універсальна людська чеснота, яку має мати кожна людина незалежно від її знань у сфері права, і, безумовно, – представники влади.

Функція історичної наступності. Кожній людині, суспільству та державі загалом потрібна морально-цінна, правова система координат. Правові цінності завжди є джерелом, «еталоном» мотивації вчинків людей. Охоплюючи всі сфери громадського життя, система цінностей і відповідних їй принципів ґрунтуються на історичному досвіді людства. Звісно, цінності можуть змінюватися, до того ж іноді радикально залежно від соціальних, економічних, політичних та інших аспектів життя. Зміни історичних умов позначаються стані правової культури. Перехід до нового стану правової культури не може супроводжуватись повною відмовою від попередніх правових досягнень[7, с.123-128].

Крім того, для стабільності правової системи необхідна «матриця» вічних, стійких (постійних) світоглядних архетипів, принципів, стандартів, стереотипів права певного соціального суб'єкта, яка обумовлена історичними, традиційними, природними та іншими факторами, що реалізуються у способах та формах правової життєдіяльності.

Гносеологічна (пізнавальна) функція. Розглядаючи цю функцію, необхідно зазначити, що людині потрібні знання про саму себе та про світ права в цілому, і ці знання мають бути правильними, істинними. Це викликає у вивченні пізнавальних процесів у праві. Пізнавальна діяльність у правовій сфері є складовою правової діяльності взагалі, а теорія правової діяльності є результатом відповідних пізнавальних процедур. Варто звернути увагу, що праву притаманний суб'єктивний характер, часто наші дії визначаються суб'єктивним баченням тієї чи іншої ситуації. Узгодженість взаємодії у правовій сфері залежить від ступеня взаєморозуміння та єдиним уявленням про «світ» права.

Сутність гносеологічної функції правової культури виявляється у тому, що прагнення пізнання «істини» права можна розглядати, як важливий чинник організації правової діяльності. А будь-яке розуміння права зобов'язане спиратися на розгорнуту концепцію прав людини, точніше особистості, і включати обов'язкові базові елементи: по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою, по-друге, системне побудова моральних основ права, справедливості, суспільних і людських «правових» ідеалів.

Комунікативна функція. Специфіка цієї функції полягає у впливі на суспільство через цілеспрямовану інформованість населення, передачу та обмін правовою та іншою інформацією; маніпуляції свідомістю (правоусвідомленням) людини; комунікативної професійної діяльності юристів; міжособистісне спілкування про правову реальність, реальність, правові явища і т.д.; встановлення контактів між людьми, між населенням та органами влади.

Сутність комунікативної функції правової культури проявляється як фундаментальний засіб спілкування для людей (як юристами) і втілює у собі особисті правові переживання, правові погляди, позиції тощо. Крім того, вона (комунікативна функція) є платформою для створення інформаційного простору, де відбувається процес накопичення, оновлення та розповсюдження правової інформації, тим самим створюється ефективна система реалізації прав громадян та соціальних інститутів на вільне отримання, розповсюдження та користування певною інформацією [11, с.41-46].

Аналізуючи правову культуру з погляду комунікативного підходу, Кривицький Ю.М. пише, що «людина як соціальна істота набуває соціального досвіду і знання або через безпосередній контакт із джерелом інформації, або через спілкування з іншими соціальними суб'єктами, тобто через акти комунікації. Таким чином, за допомогою комунікації відбувається спілкування громадян у сфері права та обмін інформацією (наприклад, про призначення соціальної допомоги; куди можна звернутися зі скаргою/претензією про придбання неякісних товарів тощо) [2, с.22-26].

Прогностична функція. Говорячи загалом про дану функцію, слід зазначити, що вони становлять певну достовірну модель, за допомогою якої можна передбачити наслідки та вжити заходів, спрямованих на досягнення певного результату. У сучасних умовах прогнозування означає систематичне дослідження перспектив розвитку того чи іншого явища чи процесу з використанням новітніх наукових засобів, достовірність яких забезпечується вибором правильних методів прогнозування та надійною вихідною інформацією.

Функція прогнозування передбачає встановлення кінцевого результату, який має настати у разі виконання або невиконання певних дій, та здійснюється на основі аналізу значного обсягу інформації з урахуванням геополітичної ситуації, рівня економічного розвитку, інших об'єктивних та суб'єктивних факторів. Прогноз дозволяє оцінити інноваційний потенціал проєктів нормативно-правових актів, осмислити можливі перешкоди на шляху їх реалізації, розробити механізми адаптації законодавства до закономірних потреб соціального розвитку та ін. Включаючи аналіз тенденцій, характерних для всієї правової системи.

Виховна функція. Виховна функція правової культури спрямовано формування правових мотивів, впливу ціннісних орієнтирів, внутрішні потреби. У цілому нині дана функція пов'язана з процесом і системою правового виховання, з ідеологічною роллю права у суспільстві (вона впливає волю, думки і почуття людей). Загальновідомо, що мета правового виховання – формування знань, переконань, установок, звичок правової поведінки. У свою чергу, система правового це весь комплекс заходів, що проводяться державою та

громадськими організаціями з метою формування у громадян правосвідомості, правових понять. Своїм змістом виховна функція охоплює ту частину впливу права, яка здійснюється не спеціально-юридичними, а загальносоціальними, властивими всім надрядковим елементам прийомів та засобами (правове виховання, правосвідомість, загальні моральні принципи права, які ще не закріпили в нормах позитивного права, профілактика правопорушень та т.д.) [7, с.123-128].

Слід зазначити, що правова культура як багаторівневе системне поводить, з одного боку, всередині суспільства, з другого - поза її межами, особливо за взаємодії коїться з іншими культурами. Саме тому важливим складником є осмислення права як соціокультурного феномена. Важливо, що взаємодія правових культур проявляється, передусім, у вигляді рецепції права, тобто запозичення та пристосування до умов певної системи права.

Крім того, високий рівень правової культури проявляється також у відношенні (повазі) суспільства до права. Вважаємо, що шанобливе ставлення до права є невід'ємним елементом правової культури, яке передбачає:

- 1) ставлення до правових норм як необхідних та найбільш доцільних правил поведінки;
- 2) усвідомлення кожного члена суспільства про його соціальну роль у процесі індивідуального регулювання суспільних відносин;
- 3) ставлення до прав та свобод людини як ціннісних орієнтирів суспільства. Безумовно, існує подібність культури і права, і проявляється це в тому, що обидва феномени мають ознаку нормативності [4, с.53-57].

Висновки. Безсумнівно, правова культура пов'язана з правом, і тому розуміння сутності правової культури залежить, передусім, від цього, як трактується право, тобто від парадигми праворозуміння.

Правова культура це складне, багатовимірне соціально-правове явище, яке охоплює систему цінностей, норм, переконань, установок, знань та навичок, що характеризують рівень правового розвитку суспільства, груп або особистості. Вона включає як внутрішні, так і зовнішні аспекти правового життя, що виявляються через повагу до права, його знання, дотримання й активне використання.

Отже, правова культура є невіддільною частиною загальної культури суспільства й виконує важливу функцію у формуванні правопорядку, правосвідомості та правового виховання.

І в цьому сенсі, звичайно, можна говорити про те, що правову культуру необхідно розглядати і як позитивне правове явище, яке не залежить від певних умов (економічних, політичних тощо), безпосередньо «підпорядковується» праву (позитивному праву), та зумовлено правотворчою діяльністю держави. Таким чином, дослідження феномена правової культури на основі основних функцій дає підставу сформулювати поняття правової культури, яке дозволить визначити сутність та значення цієї юридичної категорії. Пропонуємо таке визначення поняття правової культури.

Список використаних джерел:

1. Костицький М. В., Чміль Б. Ф. Філософсько-правові погляди на проблему дослідження правової культури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2014. № 78. С. 123–128.
2. Кривицький Ю. В. Вплив правової культури на ефективність реалізації правової реформи. *Часопис Київського університету права.* 2023. № 2. С. 22–26.
3. Макеева О. М. Правова культура як чинник розвитку правової системи. *Юридичний вісник.* 2016. № 4(41). С. 48–52.
4. Минькович-Слободяник О. В. Основні етапи формування правової культури на теренах сучасної України. *Часопис Київського університету права.* 2014. № 1. С. 53–57.
5. Окладна М. В. Правова культура і її роль у формуванні демократичної правової держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2015. № 1. С. 123–128.

6. Попадинець Г. Поняття правової культури як складової демократичної правової держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2020. № 7(1). С. 65–70.
7. Семенов В. М. Правова культура як предмет вивчення теоретико-правовою наукою. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 123–128.
8. Семенов В. М. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2021. № 4. С. 123–128.
9. Скакун О. Ф. Правова культура як феномен загальнолюдської культури. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 2. С. 123–128.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Харків: Консум, 2001. 656 с.
11. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Правова політика держави в контексті заохочувальних норм права та правової культури особи. *Право і суспільство*. 2024. № 1(2). С. 41–46.

